

UOT: 342

DOI: 10.30546/EMNAA.2024.03.021

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA KOMMERSİYA MÜBAHİSƏLƏRİ MEDİASİYA PROSESİNDƏ

Quliyeva N.E.

Bakı Dövlət Universiteti

Sahibkarlıq münasibətlərinin günbəgün inkişaf etdiyi bir cəmiyyətdə kommersiya mübahisələrinin məhkəməyə qədər icraat çərçivəsində müxtəlif formada tənizmlənməsi inkişaf edən cəmiyyətlər üçün vacib elementlərdən biridir. Belə ki, cəmiyyətdə inkişaf edən münasibətlər nə qədər dinamik olarsa, həmin münasibətlərlə əlaqədar yaranan mübahisələrdə çoxşaxəli, çoxtərəfli və müxtəlif həll yollarından istifadə olunaraq həll edilə bilər. Bu həll yollarından biri də mediasiya prosesidir. Mediasiya prosesinin yeni olması onun araşdırılmasını, həmin proses üçün faydalı olacaq halların müəyyənləşdirilərək qanunvericiliyə daxil edilməsinin, bu sahənin ayrıca tədqiqini, onun inkişaf etdirilərək cəmiyyətdəki münasibətləri tənizmlənməsini şərtləndirir.

Açar sözlər: mediasiya, alternativ üsul, prinsiplər, mediasiya prosesi, kommersiya mübahisəsi, məhkəmədənəknar, *inzibati qayda, məhkəmə müdafiəsi.*

Hüquq və azadlıqların inzibati qaydada və məhkəmə müdafiəsinə təminat verilməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz əksini tapmışdır [1, m. 60]. Qanunvericilikdə məhkəmə müdafiəsinə təminat kimi müəyyən işlər üzrə məhkəməyə qədər tənizmləmə mexanizmlərindən istifadə edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Bu məqalənin mövzusu kimi, ölkəmizdə kommersiya mübahisələrinin məhkəməyədək tənizmlənməsinin alternativ həlli üsullarından biri olan mediasiya prosesindən bəhs ediləcək. Mediasiya, tərəflərin iddia qaldırmazdan əvvəl və ya sonra, öz iradələri ilə seçdikləri qərəzsiz və bitərəf mediatorun (üçüncü tərəfin) köməkliyi ilə mübahisələrin həlli üsuludur.

Mediasiya prosesinin təşkilini tənizmləyən “Mediasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda (bundan sonra - “Mediasiya haqqında” Qanunu) mediasiyanın tətbiq edildiyi sahələr kimi: mülki işlər və kommersiya mübahisələri (xarici elementli mübahisələr də daxil olmaqla), ailə, əmək və inzibati hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr öz əksini tapmışdır. Bu işlərdən ailə və əmək mübahisələrində ilkin mediasiya sessiyasında iştirakın məcburi şərti olduğu qanunun tələbi ilə birbaşa göstərilmişdir [2, m. 3].

Qanunvericiliyin əvvəlki redaksiyasında (26 dekabr 2023-cü ilədək) kommersiya mübahisələri üzrə mediasiya prosesində iştirak məcburi şərt kimi nəzərdə tutulsa da, hal-hazırda qüvvədə olan normativ hüquqi aktda vaciblik elementi öz qüvvəsini itirmiş, könüllülük meyarı əksini tapmışdır [2, m. 3].

Ümumiyyətlə, mübahisələrin məhkəməyə qədər tənizmlənmə mexanizmlərinin mövcudluğunu bir çox ölkələrin qanunvericiliyində görmək mümkündür. Bu mexanizmin alternativ hüquq kimi nəzərdə tutulmasının bir sıra səbəb və məqsədləri vardır, belə ki, məxfilik, xərclərə və vaxta qənaət, müdaxilənin yolverilməzliyi, könüllülük, tərəflərin bərabərliyi, məhkəmələrdə iş yükünün azaldılması və s.

Əlavə olaraq, Harvard Universiteti hüquq fakültəsinin dekani Frank Sander 1976-cı ildə “Ədalətin gələcəyinə dair perspektivlər” məqaləsində məhkəmədənəknar həll üsullarından bəhs

edərək vasitəçilərin istifadəsindən danışıqdır. Təcrübəyə baxdıqda məlum olur ki, ABŞ-da məhkəmədənəkar həll üsullarından biri olan mediasiya prosesi ilə bağlı tədbirlər 60-cı illərdə atılsa da, 80-ci illərdən başlayaraq təcrübədə daha çox istifadə edilməyə başlanılmışdır. İngiltərədə mediasiya institutu 40 ilə yaxındır ki, fəaliyyət göstərməkdədir. Avropa ölkələrində 2000-ci illərdən, Türkiyədə isə 2012-ci ildən mübahisələrin məhkəmədənəkar alternativ həll yolundan (arabulucular) istifadə edilir [3].

Respublikamızda “Mediasiya haqqında” Qanun 29 mart 2019-cu ildə qəbul edilmiş, lakin bir sıra sahələr üzrə ilkin mediasiya sessiyasının keçirilməsinə dair müddəaların hüquqi qüvvəsi 1 iyul 2021-ci il tarixindən sonrakı dövrü əhatə etmiş, bununla da həmin dövrdən etibarən mediasiya prosesinin tətbiqi öz aktuallığını göstərmişdir. Göründüyü kimi, məhkəməyə qədər mübahisələrin tənzimlənməsi məsələsi bizim qanunvericiliyimizdə yeni bir institut olsa da, hüquq ədəbiyyatında və xarici ölkələrin praktikasında o qədər də yeni deyildir.

Əsas müddəalar. Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, qanunvericiliyimizdə kommərasiya mübahisələri üzrə mediasiya sessiyasında iştirak bir zamanlar vacib olsa da, baş vermiş son dəyişiklikdən sonra bu hal könüllülük prinsipinin tətbiqi əsasında həyata keçirilməyə başlamışdır. Mediasiya sessiyasında iştirak könüllülük prinsipi əsasında həyata keçirilsə də, bu yeganə alternativ həll yolu deyildir, tərəflər təcrübədə başqa vasitəçilik üsullarından da istifadə edə bilirlər.

Belə ki, kommərasiya mübahisələrindən irəli gələn mübahisələr üzrə tərəflərin təcrübədə istifadə edə biləcəyi [4, s.16] aşağıdakı dörd kateqoriya mövcuddur:

- birbaşa danışıqlar;
- üçüncü şəxslərin vasitəçiliyi ilə danışıqlar;
- milli məhkəmələr;
- arbitraj məhkəmələri.

Bu məqalə çərçivəsində üçüncü şəxslərin vasitəçiliyi ilə danışıqlardan bəhs edəcəm. Belə ki, mediasiya prosesi tərəflər arasında bağlanan “mediasiya prosesinin tətbiqi barədə müqavilə” əsasında həyata keçirilir. Mediasiya iştirakçıları həm məhkəmə dövründə, həm də məhkəməyə qədərki dövrdə istənilən vaxt mübahisənin mediasiyada həlli barədə razılaşma əldə edə bilirlər. Mediasiya prosesində müstəqil üçüncü şəxs kimi mediator ya tərəflərin öz istəyi ilə seçilir, ya da müvafiq mediasiya təşkilatları tərəfindən təyin edilə bilər. Bütün iclaslara mediator rəhbərlik edir, proses zamanı tərəflər və (və ya) onların müvafiq səlahiyyətli nümayəndələrinin iştirakı mümkündür.

Belə ki, kommərasiya mübahisələri üzrə mediasiya prosesinin keçirilməsi məcburi xarakter daşımadığından könüllü olaraq razılıq ilə mümkün olduğundan tərəflər arasında bağlanmış mediasiya prosesinin tətbiqi barədə və ya tərəflər arasında bağlanmış müqavilədə qeyd-şərtə göstərilmiş şəxsin mediator kim olması barədə razılığa gəlmiş olurlar. Müqavilə və qeyd-şərtə mediatorun kim olması göstərilmədikdə isə tərəflərin razılığı ilə təyin edilir.

Mediasiya prosesi tərəflərin hüquq bərabərliyi və əməkdaşlığına əsaslanır. Belə ki, tərəflərin mediasiya prosesi zamanı istifadə etdikləri hüquqları bərabərdir və bərabər vəzifələr daşıyırlar. Əməkdaşlığa əsaslanma prinsipi də özündə tərəflər arasındakı mübahisəni həll etmək üçün danışıqlara, ünsiyyətə əsaslanır. Belə ki, tərəflər ilk növbə də danışıqlar apararaq mübahisəni həll edib barışıq əldə etməyə çalışırlar. Əgər danışıqların nəticəsində barışıq əldə edilərsə bu zaman tərəflər barışıq sazişi bağlayırlar. Əgər tərəflər arasında barışıq əldə olunmazsa, bu zaman

mediasiya prosesində iştirak edən, lakin müsbət nəticə əldə etməyən tərəf (lər) və ya onlardan biri mediasiya prosesinin nəticələri barədə protokol və ya arayış təqdim edilir..

Həm tərəflər, həm də mediatorlar mediasiya fəaliyyətini həyata keçirərkən bir sıra prinsiplərə riayət etməlidirlər və bu prinsiplərə riayət edilməməsinə görə “Mediasiya prosesinin tətbiqi barədə müqavilə” də məsuliyyət müəyyən olunur. Qanunvericilikdə mediatorlara intizam məsuliyyəti müəyyən edilmişdir, intizam məsuliyyəti ilə yanaşı mediator tərəfindən vəzifələrinin pozulması nəticəsində tərəflərə vurduğu digər məsuliyyətdən azad olmur [2, m.16].

Mediasiya prosesi zamanı mediatorların qərəzsizliyi və müstəqilliyi, onların fəaliyyətinə müdaxilənin yol verilməzliyi qanunvericilikdə birbaşa əks olunmaqla mediasiya prosesinə müdaxilə edilməsini qadağan etməklə yanaşı, mediatorlar işlərə baxarkən qərəzsiz və müstəqil olmaları mübahisənin düzgün həll edilməsi üçün vacib prinsiplərdən biridir.

“Mediasiya haqqında” Qanunda mediatorla bağlı tələblər müəyyən edilmişdir və həmin tələblərə ali təhsilə malik olmaq, 25 yaşın tamam olması, ən azı üçillik iş stajına malik olması və mediatorların ilkin hazırlığı üzrə təlimi bitirərək müvafiq sertifikatı əldə etməsi qeyd olunmuşdur [2, m.10].

Qanunvericiliyimizdə proses iştirakçılarının bir sıra vəzifələri tənzimlənmişdir ki, bunlardan ən önəmlisi konfidensiallıqla bağlı vəzifələrdir, hansiki mediasiyanın bütün mərhələlərində təqdim edilən sənədlər və aparılan danışıqlarla əlaqədar konfidensial məlumatların yayılmamasıdır.

Belə ki, kommersiya mübahisələri üzrə konfidensial məlumatlara həm də kommersiya sirri olan məlumatlar da aid edilmişdir. Tərəflər mediasiya vaxtı kommersiya sirri təşkil edən məlumatlarla tanış olduqları halda onlar bu sirlə bağlı da konfidensiallığı qorunmalıdırlar. Azərbaycan Respublikasının “Kommersiya sirri haqqında” Qanununa görə kommersiya sirri-hüquqi və fiziki şəxslərin istehsal, texnoloji, idarəetmə, maliyyə və başqa fəaliyyəti ilə bağlı, sahibinin razılığı olmadan açıqlanması, onların qanuni maraqlarına ziyan vura bilən məlumatlardır [5, m.2].

Mediasiya icraatın əsas xüsusiyyətlərindən biri işlərin müddətə qənaət etməklə həllidir ki, məhkəmə icraatından fərqli olaraq, mediasyada iş üzrə ekspertizanın təyin edilməsi, sübutların toplanması və digər hərəkətlərə yol verilmədiyindən mediasiya prosesi daha qısa müddət çəkir. Qanunvericiliyimizə əsasən mediasiya prosesinin ümumi müddəti 30 gündən artıq ola bilməz, zərurət olduğu halda işin mürəkkəbliyi ilə əlaqədar bu müddət daha 30 gün müddətinə uzadıla bilər. Tərəflər müqavilədə prosesin ümumi müddətdən fərqli qaydada daha qısa zaman çərçivəsində keçirilməsi barədə müddəalar əlavə edə bilərlər. Düşünürəm ki, bu kimi tənzimləmələrin olması və gələcəkdə də bir sıra prosedur normaların əlavə edilməsi, tərəflərin mübahisənin barışıq sazişi vasitəsilə yekunlaşdırmaq niyyətində olmalarına daha da zəmin yaradar.

Belə ki, tərəflər mediasiya vasitəsi ilə mübahisəni danışıqlar apararaq aralarında razılığa gələrək həll edə bilirlər, mediator həm təkliddə, həm də birlikdə tərəflərin təklifini dinləyə bilər, ayrı-ayrılıqda görüşlər keçirə, həmçinin özü də mübahisənin həlli üçün təkliflər irəli sürə bilər. Mediasiya prosesində kommersiya sirrinin yayılma ehtimalı az olur, məsələn, məhkəmə aşkarlığı prinsipinə riayət edilməsi nəticəsində məlumatların qorunmasının mümkünsüzlüyü daha da çətin olduğu üçün məhdud sayda iştirakçıların olması bu məlumatların yayılmasının qarşısını ala bilər. Bununla yanaşı, çəkilən xərclərlə əlaqədar maliyyə vəsaitlərinə qənaət edilməsi də mediasiyanın seçilməsinin üstünlüklərindən biridir.

Yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, tərəflər məhkəmə dövründə mediasiyadan yekun məhkəmə aktı çıxanadək istifadə edə, icraatın istənilən mərhələsində mübahisənin mediasiya ilə həlli üçün razılıq əldə edə bilərlər. Belə ki, əgər iş məhkəmədə baxılırsa bu zaman tərəflərin müraciətinə uyğun və ya məhkəmənin öz təşəbbüsü ilə iş üzrə icraat dayandırılaraq tərəflər mediasiya sessiyasına keçid edirlər. Məhkəmə mübahisənin mediasiya vasitəsilə həllini prosesin istənilən mərhələsində təklif etməyə haqlıdır.

Mediasiya prosesində tərəflər arasında barışıq əldə edilərsə, müvafiq olaraq barışıq sazişi tərtib edilərək təsdiq edilməsi üçün məhkəməyə təqdim edilir. Barışıq sazişi qanunvericiliyin tələblərinə müvafiq olaraq tərtib edilməlidir, əgər məhkəmə sazişin bu tələblərə riayət edilmədən tərtib edildiyi qənaətinə gələrsə onu təsdiq etməkdən imtina etməlidir. Sazişdə tərəflər mübahisənin hansı zaman çərçivəsində həlli barədə müddəalar müəyyənləşdirə bilərlər, könüllü icra müddətində saziş icra edilməzsə, ərizəçi sazişin icrası ilə əlaqədar məhkəməyə müraciət edə bilər.

Bu zaman məhkəmə tərəfindən işə xüsusi icraat qaydasında baxılır. *Mediasiya prosesi nəticəsində bağlanmış barışıq sazişinin təsdiq edilməsi ilə bağlı ərizə, ərizəçi fiziki şəxsin yaşadığı yer, hüquqi şəxsin ünvanının olduğu yer üzrə, ərizə dövlət orqanı (qurumu) tərəfindən verildikdə, barışıq sazişinin icrasından imtina edən fiziki şəxsin yaşadığı, hüquqi şəxsin ünvanının olduğu yer üzrə məhkəməyə verilir* [6, m.355-23].

Məhkəməyə verilmiş ərizədə ərizəçinin xahişi və barışıq sazişinin könüllü icrası müddətinin keçməsi göstərməlidir. Barışıq sazişi imzalandığı gündən tərəflər üçün məcburi xarakter daşıyır, lakin tərəflər arasında ayrı icra müddəti nəzərdə tutula bilər. Əgər tərəflər arasında bu qayda müəyyənləşdirilməyibsə imzalandığı gündən 10 (on) gün müddətində könüllü şəkildə icra olunmalıdır.

Əgər tərəflər arasında barışıq əldə olunmazsa, bu zaman mediasiya prosesində iştirak edən, lakin müsbət nəticə əldə etməyən tərəf (lər) və ya onlardan biri mediasiya prosesinin nəticələri barədə protokol və ya arayış təqdim etməklə növbəti dəfə məhkəməyə müraciət edərək dayandırılmış icraatın təzələnməsini tələb edə bilər, işə icraatın bərpası barədə müvafiq aktının qəbulundan sonra icraatın aparılması məhkəmə tərəfindən davam etdirilir.

Nəticə

Göründüyü kimi, mediasiya prosesi ölkəmizdə yeni olan sahələrdən biridir. Bundan başqa, kommərsiya mübahisələri üzrə məhkəmədən kənar mübahisələri həll etmək üçün digər alternativlərdə mövcuddur ki, qanunvericiliyimizdə edilmiş son dəyişiklik kontekstində nəzərdən keçirsək kommərsiya mübahisələri üzrə mediasiya prosesinin könüllülük prinsipi əsasında həll edilməsi bu sahədə sahibkarlara alternativləri rahatlıqla seçmə imkanını yaradır.

Düşünürəm ki, tərəflər arasında mediasiya prosesinin özünəməxsus olan - operativ, könüllülük, konfidensiallığın qorunması, tərəflərin hüquq bərabərliyi və əməkdaşlıq əsasında həll edilə bilməsi xüsusiyyətləri aşılaraq tərəflərin mübahisələrin həlli yollarında mediasiyaya üstünlük verilməsinə təşviq etmək olar.

Zənnimcə, kiçik iddialara dair işlər üzrə mediasiya prosesinin məcburi olması nəzərdə tutularsa və buradan əldə edilən effekt sonradan digər növ iddialara da tətbiq oluna bilər, bununla da ölkəmizdə mediasiya prosesi tərəflərin kommərsiya mübahisələri üzrə müraciət etdikləri üsullardan daha qabarıq olar.

Nəticə olaraq qeyd edə bilərəm ki, mediasiya prosesinin istər kommersiya, istərsə də digər növ mübahisələr üzrə həllinin effektiv olduğunu qənaətləndirəyəm. Belə ki, cəmiyyət və sahibkarlıq fəaliyyəti inkişaf etdikcə kommersiya mübahisələrinin tez və operativ şəkildə həll olunması üçün mediasiyaya müraciət edənlərin sayı artır/artacaq, həmçinin məhkəmələrin iş yükünün azaldılmasına şərait yaradır. Zənnimcə, kommersiya mübahisələri üzrə məhkəməyə qədər icraatın müxtəlif formada və üsullarla tənzimlənməsi inkişaf edən cəmiyyətlər üçün vacib və zəruri bir haldır. Bu səbəbdən də ölkəmizdə bir müddət əvvəl tətbiq edilməyə başlamış mediasiya prosesinin effektiv olması qaçınılmazdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. //Bakı: Hüquq Yayın evi, -2023, -20 s.
2. “Mediasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
3. <https://apa.az/blog/blog-single/mediasiya-mubahiselerin-anlasilmazliqlarin-mehkemeye-qederki-hell-yolu-203>
4. Mübahisələrin Alternativ həlli üsulları. //Bakı: -2009, -CBS, -16 s.
5. Azərbaycan Respublikasının “Kommersiya sirri haqqında” Qanunu. <https://e-qanun.az/framework/2861>
6. Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsi. //Bakı: Hüquq Yayın evi, -2024, -220 s.

REFERENCES

1. Azerbaijan Respublikasının Konstitusiyası. //Bakı: Hüquq Yayın evi, -2023, -20 s.
2. “Mediasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
3. <https://apa.az/blog/blog-single/mediasiya-mubahiselerin-anlasilmazliqlarin-mehkemeye-qederki-hell-yolu-203>
4. Mübahisələrin Alternativ həlli üsulları. //Bakı: -2009, -CBS, -16 s.
5. Azərbaycan Respublikasının “Kommersiya sirri haqqında ” Qanunu, <https://e-qanun.az/framework/2861>
6. Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsi. //Bakı: Hüquq Yayın evi, -2024, -220 s.

CONSIDERATION OF COMMERCIAL DISPUTES IN THE MEDIATION PROCESS IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

***Guliyeva N.E.
Baku State University***

In a society where entrepreneurial relations are developing day by day, the regulation of commercial disputes in various forms within the framework of pre-trial proceedings is one of the

important elements for developing societies. So, the more dynamic the relations developing in the society are, the disputes arising in connection with those relations can be solved using multifaceted, multilateral and different solutions. One of these solutions is the mediation process. The fact that the mediation process is new requires its investigation, identification of the cases that will be useful for that process and their inclusion in the legislation, separate study of this area, its development and regulation of relations in society.

Keywords: *mediation, alternative method, principles, mediation process, commercial dispute, extrajudicial, administrative rule, judicial protection.*

Rəyçi: *h.f.d., Kərimov Ş.M.*

Müəllif haqqında məlumat

Soyadı, adı, atasının adı	İş yeri	Vəzifəsi, elmi dərəcəsi, elmi adı	Əlaqə
Quliyeva Nigar Eldar qızı	Bakı Dövlət Universiteti	Mülki proses və kommersiya kafedrasının doktorantı	nigar.quliyeva.1992@mail.ru mob: (+994) 50 201 81 24